

ГЕОРГИ СТОЙКОВ РАКОВСКИ И СВИЦОВ

Дора Иванова Савова

За връзките на Георги Стойков Раковски с изявените граждани на град Свищов имаме запазени доста архивни документи, като писма и дописки, които са публикувани и анализирани от историците¹ писали за големия български революционер. Информация за тези тесни връзки ни поднасят и някои краеведски² и автобиографични произведения,³ публикувани са и няколко статии.⁴

Достигналите до нас данни ни разкриват изключителната предприемчивост, будност и находчивост на елита на българската общност в града, както и енергичният му отзив и съпричастие към революционната и публицистичната дейност на Георги Раковски през годините. Свищов е оценен като стратегически важен пункт от революционера още в най-ранно разработените му планове за въстаническа тактика. Подробно разглежда еволюцията във възгледите на Раковски Василий Конобеев⁵, като разсъждава относно същността и дейността на „Тайното общество“, позовавайки се на новооткрити, за периода на изследването си, документи в съветските архиви⁶.

---

¹ Обемът на публикациите, отнасящи се до архивното наследство на Георги Раковски е прекалено голям, за да бъдат изброени тук. Ще спомена само тези текстове на които се позовавам за написването на конкретната статия в отделни бележки.

² **Мантов, Д.** Свищов, София, 1962, 17-19. ; **Попхристов, Г.** Свищов в миналото (86-1877), Свищов, 1936, 163-185. ; **Ганчев, С.** Свищов – принос за историята му. Свищов, 1929.

³ **Манчов, В.** Спомени, дописки, писма. София, 2010, с. 51.

⁴ **Казански, Р.** Раковски и първото Българско читалище. // Сто години народно читалище Свищов. Юбилеен сборник 1856-1956. Свищов, 1958. 117-174. ; **Георгиев, Л.** Книжовни връзки на Г. С. Раковски с издатели и разпространители на вестници и книги от Свищов. // Проглас, 1994, 1, 64-72. ; **Цеков Х.** За връзките на Г. С. Раковски със Свищов и Свищовци. // Българско Възраждане, Идеи, личности, събития. 2002, Т. 4, 358-360.

⁵ **Конобеев, Д. В.** Българското националноосвободително движение. София, 1972, 293-297.

⁶ В предговора си от 1971 г. авторът Василий Конобеев пояснява, че в настоящото издание, по-голямата част от изследванията се публикуват за първи път. По въпроса за създаването на „Тайното общество“ авторът се позовава на информация от Архиви на Външната политика на Русия в Москва.

В публикуваната през 1972 г. под редакцията на Крумка Шарова монография „Българското националноосвободително движение“ Конобеев смята, че опитният вече Раковски избира много удачно град Свищов⁷ като най-удобен пункт за насочване на направлението на главния удар на руската армия, подкрепена от силите на едно евентуално българско въстание, след което войските би трябвало да се насочат към Габрово, Шипка, Казанлък и впоследствие Цариград. Коментирайки военните възгледи на Раковски, авторът се спира върху плана му за въстание, разработен през 1858 г. и конкретизиран в 1861 г., но прави изводи от новите извори с които работи, че принципните проблеми на военната идеология на Г. Раковски са разработени още през 1853-54 г. и в стратегическо отношение изследователят ги намира извънредно реалистични. Доколко идеята на Раковски е уместна и адекватна проличава, години по-късно, в избора на стратегия на настъпление на руските войски в хода на Освободителната руско-турска война от 1877-78 г.⁸

Град Свищов освен стратегическата си позиция е важна опорна точка на дейността на Раковски и заради отзива, който получават неговите усилия за организирането на „Тайните общества“. Раковски, назначен като преводач, (тълмач) или dragoment в турската армия посещава различни градове в Северна България: Габрово, Търново, Шумен, Русе, Свищов, Враца и Видин. Основава при престоя си в градовете комитети, с цел подготовка на боеви ядра, които да бъдат в помощ на руските войски при преминаването им на река Дунав.

Самият Раковски пише за свищовеца Апостол Конкович, че е всепризнат родолюбец и управител на свищовската организация⁹. В Свищов още през 1850 г. съществувала инициативна група начело с Апостол Конкович, която се обърнала с молба към Русия, съдържаща политически протест против кървавото потушаване на селското въстание през 1850 г. във Видинско. В края на юли 1853 г. същата група изпратила молба до Русия да бъдат освободени българите от турско робство, а Апостол Конкович като най-изтъкнат инициатор застава начело на „Тайното общество“ в Свищов.¹⁰

След арестуването на Раковски в Калафат, започват репресии и в Свищов, вероятно при някакво разкритие на съзаклятието. Апостол Конкович успява навреме, преди да го арестуват да избяга във Влашко. Там той пребивава до края на Кримската война, след което се връща в Свищов и става настоятел на свищовското народно читалище от 1857 г. В статията си – „Раковски и първото българско читалище“ Рачо Казански¹¹ публикува подробни данни, които ни позволяват да продължим хронологически разказа. Той подчертава, че поради тесните стопански, културни, приятелски и роднински връзки на свищовци с българите от Букурещ, Браила и Галац отзвукът на всичките им обществени прояви достига неизменно до Свищов. Това личи от запазената кореспонденция на братя Кръстич¹², Цвятко Радославов¹³ и други изявени търговци. Обществено

⁷ Конобеев, Д. В. Българското националноосвободително движение. София, 1972, 289.

⁸ Пак там.

⁹ Архив на Г. С. Раковски, Т. 1, София, 1952, 491.

¹⁰ Конобеев, цит. съч. 284.

¹¹ Казански, Р. цит. съч. 129-131.

¹² НБКМ БИА Ф. 170, Димитър Ангелович Кръстич, кол. II В, а. е. 3307-5046.

¹³ НБКМ БИА Ф. 165, Цвятко Радославов Канев, кол. II В, а. е. 2809-2924, 5047-5294, 5548-5812, 5939-6422, 6446-6479, 6626-6677.

ангажирани, те живо се интересуват от развоя на военните действия и настроенията сред българската емиграция.

Под влияние на дейците на „Тайното общество“ в Свищов постъпват като доброволци в руската армия някои будни младежи от града: Яков Илиев Цанков (Вуйчо на Николай Павлович и на д-р Димитър Павлович), Мирон Бешков (личен приятел и съмишленник на Раковски), Васил Тошков и Георги Чизмарят¹⁴. Те служат в руската армия до края на Кримската война. Апостол Конкович е удостоен от император Александър II с медал „за усердие“ за участието си във войната¹⁵.

След като успява да избяга от стражата си при прехвърлянето му към Цариград, Раковски броди два месеца из Балкана, заедно с една чета от 12 българи, които привлича в Цариград. През есента Раковски разпуска четата си и е принуден да се укрие в Котел, но пребиваването му там започва да става опасно и той се отправя към Влашко през Свищов¹⁶. Преди да премине реката Раковски пребивава в къщата на крупния търговец Цвятко Радославов. Тук той написва стихотворението „Постъп български“, което личи и от първата редакция на стихотворението, подписана от самия него „1-го януария 1855 г. в Свищов“. Престоят му може да се датира от архивните източници приблизително между Рождество Христово на 1854 г. и началото на януари 1855 г.¹⁷. В акта от 2 юни 1885 г. с който се удостоверява, че Кириякица Цвятко Радославова, вдовицата на Цвятко Радославов, предава на Свищовското опълченско дружество, пищовите, които Раковски е оставил на съпруга ѝ през 1855 г. е поместен разказът ѝ за преминаването на Раковски в Румъния. Тя конкретизира датата на отпътуването на Раковски отбелязвайки, че се прехвърлят на отсрещния бряг тя, съпругът ѝ, майка ѝ и Раковски преоблечен в червени потури, голям пояс и фес, срещу Йордановден, на 5 януари вечерта. Така те благополучно пристигат в Зимнич с предтекста на семейно гостуване у роднини¹⁸. Сведенията се потвърждават и от запазена сметка в архива на Цвятко Радославов за заплащане на 320 гроша „на агентина за Галац“ платени за Раковски, но явно поради голямата опасност да бъде заловен той се отказва да пътува с парахода. В същата сметка е отбелязано, че Раковски е оставил на съхранение коня си и чифт двуцевни пищови „за спомен“. Конят е изпратен в Букурещ по-късно чрез Димитраки Иконому, който е шурей на Цвятко Радославов, тогава управител на неговата мушия край Гюргево¹⁹.

През 1856 г. Раковски се установява в Нови Сад, където отпечатва „Предвестник Горскаго пътника“. През ноември същата година той предприема пътуване по Дунава от Нови Сад до Галац и обратно, за да разпространи „Предвестника“ заедно с едно обявление за поемата „Горски пътник“ и вестник „Надежда“ (впоследствие името на вестника е променено на „Българска дневница“). Самият той пише, че е раздал даром тия брошури в България, във Влашко и няколко е изпратил в Русия²⁰. По време на това пътуване той се е отбил в Свищов, където се срещнал с Александър Живков, както личи

¹⁴ **Ганчев, С.** Свищов – принос за историята му. Свищов, 1929, 302-305. ; **Попхристов, Г.** Свищов в миналото (86-1877), Свищов, 1936, с.171.

¹⁵ **Ганчев, С.** цит. съч. с. 304.

¹⁶ Архив на Г. С. Раковски, Т. 1, София, 1952, 492.

¹⁷ **Попхристов, Г.** Свищов в миналото (86-1877), Свищов, 1936, с.175.

¹⁸ **Попхристов, Г.** цит. съч. с. 184.

¹⁹ **Попхристов, Г.** цит. съч. с.183 ; НБКМ БИА II В 6422.

²⁰ Архив на Г. С. Раковски, Т. 1, София, 1952, с. 492.

от писмото му до последния от началото на януари 1857 г.²¹, с Васил Манчов²², с Цвятко Радославов²³, на когото възложил да записва абонати за споменатите издания, а вероятно и с други читалищни дейци. На приятеля си Гаврил х. Денкович той пише, че съжалява, че не са могли да се срещнат.

В писмото на Цвятко Радославов от 6 май 1857 г. като отговор на три писма на Раковски, от които е запазено само едно, виждаме списъците с абонати от град Свищов на „Българска дневница“. Списъкът касае пробния брой излязъл на 4 април 1857 г. Общо 17 души са поръчали вестника с абонамент за две шестмесечия, двама за едно, което ни дава общ сбор от 32 вестника. За „Горски пътник“ списъкът е още по-внушителен: от читалището са предплатени 5 книжни тела, други 31 граждани предплащат общо 44 книги²⁴. От самият Раковски научаваме, че до края на януари 1857 г. за „Горски пътник“ бил получил средства от спомоществуватели само от Галац, Тулча и Свищов („близо до 500 спомоществуватели“), а от други места отговор нямал²⁵.

Докато пребивава в Нови Сад Раковски се ангажира да отпечата за сметка на читалището в Свищов два учебника – „Буквар за първоначалните ученици“ подготвен от Емануил Васкидович и Георги Владикин, който е отпечатан в Нови Сад през 1857 г. в печатницата на Данило Медакович²⁶. Ангажираността му към читалищната дейност личи и от редовната кореспонденция, която поддържа с Цвятко Радославов. В писмо от 1856 г. Раковски оказва натиск върху читалищните настоятели за сметка на Димитър Павлович, първороден син на починалия учител Христати Павлович, към когото те са поели задължение да издържат докато учи в чужбина, но прекъсват стипендията²⁷. Изглежда намесата му е дала резултат, защото оттогава читалищните деятели се грижат да изпращат редовно средства за учението на бъдещия доктор Димитър Павлович²⁸. Както личи от книгата на свищовското читалище, през периода 1857-1860 г. настоятелството е изхарчило 28 000 гроша за неговата издръжка²⁹.

За влиянието, което Раковски упражнява върху свищовската младеж можем да съдим и от писмата на свищовския учител и борец за духовна свобода Тодор Хрулев. Той изказва възторга си от „Показалец или ръководство...“ и му обещава да се погрижи за разпространението на изпратените му броеве³⁰. Изданията на Раковски са били ревностно препращани от читалището, или от отделни читалищни членове не само в околията на Свищов, но и навътре в страната. През 60-те години „Дунавски лебед“, след като изоставя политическата предпазливост, започва през втората си годишнина все по-открито да напада турското правителство, да публикува статии за произволите, злоупотребите и безчестията извършвани от властта. Отзвук на тази нова насока в Свищов са редовните дописки до Раковски от председателя на читалището Александър

²¹ Архив на Г. С. Раковски, цит. съч. с. 55.

²² Архив на Г. С. Раковски, Писма до Раковски 1841-1860. Т. 2, 130-131.

²³ Архив на Г. С. Раковски, цит. съч. 49-53.

²⁴ Архив на Г. С. Раковски, Писма до Раковски 1841-1860. Т.2. 182-184.

²⁵ Архив на Г. С. Раковски, Т. 1, София, 1952, с. 63.

²⁶ Архив на Г. С. Раковски, Писма до Раковски 1841-1860. Т. 2. София, 1957, 158-159.

²⁷ Архив на Г. С. Раковски, Писма до Раковски 1841-1860. Т. 2. София, 1957, с.124.

²⁸ Архив на Раковски, Т.1, София, 1952, 50.

²⁹ Юбилеен сборник на читалището „Еленка и Кирил Д. Аврамови“ в гр. Свищов. 1856-1931. Ред. Б. Чемширов, Г. Попохристов. Свищов, 1931, с. 87.

³⁰ НБКМ БИА I Б 604, I Б 605.

Шишманов за вършените беззакония, убийства и грабежи в Северна България, които редовно са помествани във вестника.

Според думите на Рачо Казански при приближаващата международна буря културно-просветните рамки на читалището се оказали тесни за прогресивните младежи на града, които се обединяват през 1861 г. в Революционен кръжок, който бил в пряка връзка с близките планове на Раковски³¹. От думите на революционера в плана за освобождение на България, съставен в края на същата 1861 г., личи, че смята Свищов за един от най-важните градове организирани с таен комитет, чакащ да му се даде сигнал за въстание.

Иван Касабов³², в спомените си, изброявайки градовете до които били отправени писма за набиране на доброволци за Българската легия в Белград също назовава Свищов, а след това Видин и Русе, Търново, Виена, Букурещ, Плоещ, Галац и Одеса. Свищовската младеж се отзовала на призива „Свобода или смърт“ и през 1861г. трима младежи заминали за Сърбия, за да постъпят като доброволци в Легията на Раковски. Това са Тома Пантелеев, Иван Панков и Тодор Д. Каракашев. Те участват като legioneri при защитата на Белград през 1862 г. Един от тях, Тома Пантелеев, е бил тежко ранен под командата на Раковски и дядо Ильо войвода. С тях тръгнал и сестриникът на Раковски, Киро Абаджията.

През 1862 г. Димитър Павлович също участвал в Първа българска легия в Белград, а брат му Николай Павлович³³, както сам пише в автобиографичния си труд „живял през 1860-та година с Раковски в Белград“. След завръщането си в града тримата доброволци продължават дейността си по основните указания на Раковски: да се подготви народът, за да бъде в състояние сам да извоюва своята свобода и независимост.

През септември 1866 г. свищовската революционна организация се преименува в Свищовски революционен комитет под председателството на Григорий Начович, син на видния свищовски търговец Димитрий Начович, в дома на когото е било учредено читалището. Григорий Начович също поддържа кореспонденция с Раковски още от времето на следването си в Париж. Негов съмишленик, той разширява обществената база на организацията, която в навечерието на преминаването на Филип Тотювата чета стига до внушителните 350-400 члена. Така от „Тайното общество“ (основано през 1853-1854 г.) през читалището (основано в 1856 г.) и Революционния кръжок (основан в 1861 г.) до Революционния комитет (1866 г.) духът на Раковски ръководи и насочва съзнанието на будните свищовски жители³⁴.

Свищовският поборник Коста Димитров припомня, че под влияние на Раковски и Каравелов в Свищов се подема идеята за насочване на усилията за освобождение както от турско робство, така и от гръцките владци. Той твърди, че Комитетът от 1862-1866 г. тайно изпраща на свои разноски апостоли в цяла България за организиране на общо въстание. Свищовският комитет се е издигнал като важно звено между ръководната революционна емиграция начело с Раковски и разпръснатите революционни сили във вътрешността на страната и се опитва да обедини тяхната дейност, но неговите сили са изчерпани при потушаването на Свищовската буна, организирана при преминаването

³¹ Казански, Р. цит. съч. с. 162.

³² Касабов, И. Моите спомени от възраждането на България с революционни идеи. София, 1905, 21.

³³ Павлович, Н. Николай Павлович (1835-1894), София, 1955, 75-89.

³⁴ Казански, Р. ,цит. съч. 164-166.

на четата на Филип Тотю. През май 1867 г. комитетът улеснява преминаването на четата и я подкрепя с 11 въоръжени младежи³⁵. След разкриването на съзаклатието председателят Григор Начович, подпредседателят Димитър Г. Анев, касиерът Петър Кръстевич и Тома Пантелеев успяват да се укрият в Румъния. Голям брой от спасилите се членове на Свищовския революционен комитет вземат участие и в последвалите акции за освобождението на България. Други участници се завръщат в Свищов, като Лазар Лазаров, успял да избяга през 1867 г., завърнал се през 1869 г. Николай Павлович е бил заловен и изправен пред съда в Русе, освободен е след 33 дневен престой в затвора. Брат му д-р Димитър Павлович като лекар бил пощаден от турските репресии. Димитър Шишманов и учителят Петър Ангелов успели да отклонят от себе си подозренията и правели постъпки да облекчат положението на заточените свищовски деятели. Учителите Георги Бошнаков и Тодор Петков били осъдени от съда на Мидхад паша на 10 години заточение в Диарбекир³⁶.

Влиянието на Раковски, както просветната му дейност, така и революционните му идеи предначертават съдбата на град Свищов, но не мога да не отбележа, че и неговата лична съдба е символично белязана от града. Тук той за последен път стъпва на българска земя, пак тук са посрещнати тленните му останки на 2 юни 1885 г. във вече свободна България. Жителите на града отдават почитта си към бележития революционер с официална церемония като полагат двата му пищова, съхранявани ревностно през годините от вдовицата на Цвятко Радославов в ковчежето с костите му.

---

³⁵ **Казански Р.**, цит. съч. с. 167, авторът уточнява, че други 40-50 младежи настоявали да бъдат приети в четата, но били върнати, понеже не разполагали с оръжие.

³⁶ **Попхристов, Г.** цит. съч. с. 430-435.

GEORGI STOYKOV RAKOVSKI AND THE TOWN OF SVISHTOV

Dora Savova

The close relations of G. S. Rakovski with the prominent citizens of Svishtov date back to his first revolutionary steps. He considered the city to be a crucial strategical point and suitable for the entrance of the Russian army. Svishtov is one of the first cities that Rakovski managed to establish a "Secret Society." In this city, for the last time, he sets foot on Bulgarian soil. His publications were being shared from the city's community and reached the mainland. Rakovski, until the end of his life carries a correspondence with the prominent citizens and publishes reports for the events on Svishtov. Three young men from the city had taken part in his "Legion" in 1862, also the two Pavlovits brothers. In Svishtov, after the liberation of Bulgaria, with an official ceremony, the citizens are accepting his bones while the city keeps the memory of the great patriot and revolutionist alive.